

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Być nauczycielem w PRL-u ...”, Gdańsk, 26–27 kwietnia 2012 roku

W dniach 26–27 kwietnia 2012 r. na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Być nauczycielem w PRL-u...”. Organizatorem Konferencji był Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego oraz Gdańskie Koło Towarzystwa Historii Edukacji.

Na obrady złożyły się trzy sesje plenarne oraz obrady w dwóch sekcjach.

Konferencję uroczyście otworzył dyrektor Instytutu Pedagogiki UG prof. dr hab. Romuald Grzybowski oraz dziekan Wydziału Nauk Społecznych prof. dr hab. Bogdan Chrzanowski.

Prof. Chrzanowski podkreślił konieczność dyskusji na temat nauczyciela w PRL-u, aby w ten sposób, poprzez rzetelną krytykę, dokonać właściwej oceny tamtych czasów i ludzi wówczas pracujących.

Prof. R. Grzybowski powitał wszystkich gości, zwracając się do każdego indywidualnie. Następnie przedstawił cel spotkania, którym, jak podkreślił, jest przede wszystkim „Budowa portretu nauczyciela z okresu PRL-u”. Przytoczył kilka problemów badawczych spotkania, tj. zapoczątkowanie refleksji na temat: prestiżu zawodu nauczyciela; selekcji do zawodu nauczyciela; kryteriów, jakimi kierowano się wybierając ten zawód (w czasach PRL-u mawiano często: „nie wybieraj zawodu nauczyciela, bo będziesz musiał kłamać”); zakładów kształcących nauczycieli; kim byli nauczyciele od strony ich profesjonalizmu (profesjonalista czy rzemieślnik, czy może ktoś wybrany przypadkowo); etyczność nauczycieli; sumienie nauczycielskie – „inna wykładnia dziejów”, czyli jak funkcjonowało wówczas sumienie nauczycielskie; nauczyciele wobec społeczeństwa – rodzina, państwo, Kościół, partia; poziom zaangażowania nauczyciela; życie prywatne nauczyciela; życie zawodowe nauczyciela – co czytał, gdzie był, co robił; sprzymierzeńcy, czyli prawdziwi i fałszywi przyjaciele nauczycieli (tzw. pseudoprzyjaciele); obraz naukowy nauczyciela („czy wszystkie wyniki mogą być publikowane?”).

Po uroczystym wprowadzeniu, nastąpiła I sesja plenarna, której przewodniczył prof. dr hab. Mieczysław Gulda (WSTiH Gdańsk). Sesję tę otworzył referat prof. zw. dr hab. Joanny Rutkowiak z Uniwersytetu Gdańskiego. Autorka ukazała dynamikę zjawiska etosu zawodowego nauczyciela czasu PRL. Powołując się na badania z tamtego okresu, ale też ukazując zjawisko etosu w dłuższej perspektywie czasowej, aniżeli sam prezentowany okres, wskazała poziom zaangażowania nauczycieli lub jego brak w zagadnienia dotyczące pracy zawodowej. Kolejnym prelegentem był prof. zw. dr hab. Adam Massalski z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Autor, prezentując problematykę kilku wymiarów sytuacji nauczyciela w szkole w latach stalinowskich, „sfotografował” jeden rok z życia szkoły, do której sam uczęszczał jako uczeń. Zaprezentował życiorysy wybranych nauczycieli, m.in. ich „korzenie” (które, będąc często dość charakterystycz-

nymi, odbiegały zazwyczaj od wzoru nauczyciela oczekiwanego przez ówczesną władzę), ich życie, ich zaangażowanie. Kolejny referat wygłosił prof. dr hab. Stanisław Dydak z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Problematykę swą zaprezentował w formie multimedialnej jako, jak określił, „garść fotografii”. Zestawiając zdjęcia z okresu PRL-u oraz współczesne z różnych obszarów działania nauczyciela, ucznia, szkoły, wskazał ciągłość zawodu nauczyciela niezależną od czasów, w jakich pracowali i pracują. Prof. dr hab. Zbigniew Osiński z Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie dokonał charakterystyki nauczycieli Lubelszczyzny wobec NSZZ „Solidarność”. Zwrócił uwagę, jak trudno było funkcjonować nauczycielom w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, kiedy dyrektorami szkół były często osoby nieprzypadkowe, kiedy istniał, obok nadzoru merytorycznego, nadzór partyjny, a nauczyciele pracujący w placówkach, które objęte były tzw. nadzorami obiektowymi, podlegali nieustannej obserwacji. Prelegent ukazał, w jaki sposób nauczyciele wstępowali do „Solidarności”, jak angażowali się w działania opozycyjne („Strajk lubelski”, w którym brało udział ponad 20 szkół średnich), w jaki sposób funkcjonowała ta grupa zawodowa w okresie stanu wojennego, i po jego zniesieniu.

Obrady w sekcjach odbywały się pod następującymi hasłami: Sekcja I – „Zawód nauczyciela w kontekście założeń polityki i oświatowej PZPR i oczekiwań społecznych” oraz Sekcja II – „Nauczyciel jako uczestnik życia społecznego i politycznego”.

W sekcji I obrady miały miejsce w trzech grupach.

Obradom w grupie pierwszej przewodniczyła prof. dr hab. Katarzyna Dormus z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Prelegenci zaprezentowali referaty dotyczące tematyki pedeutologicznej, która poruszana była na łamach różnorodnych czasopism pedagogicznych oraz w polskim filmie fabularnym.

Dr Agnieszka Wałęga z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu przedstawiła zagadnienia pedeutologiczne, które pojawiały się w dobie PRL-u na łamach czasopism „Chowanna” i „Kwartalnik Pedagogiczny”. Dr Andrzej Kołakowski z Uniwersytetu Gdańskiego zaprezentował rolę i zadania wychowawcy domu dziecka w świetle „peerelewskiego” czasopiśmiennictwa pedagogicznego, a dr Piotr Gołdyn, reprezentujący Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Koninie, dokonał analizy tematyki pedeutologicznej, która pojawiała się na łamach czasopisma „Solidarność” w 1981 r. Znaczenie spółdzielczości uczniowskiej w wychowaniu młodego pokolenia oraz zasługi nauczycieli – wychowawców w tym zakresie na podstawie czasopisma „Spółdzielczość w Szkole” w latach 1970 – 1982 zaprezentowała dr Elżbieta Magiera z Uniwersytetu Szczecińskiego. Mgr Agata Kielpin reprezentująca Uniwersytet Gdański omówiła udział Towarzystwa Szkoły Świeckiej i czasopisma „Wychowanie” w procesie ideologicznego urabiania nauczycieli w okresie rządów Władysława Gomułki, a dr Aldona Ossowska – Zwierzchowska z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy przedstawiła wizerunek nauczyciela w polskim filmie fabularnym na przestrzeni lat 1945–1989.

Obradom drugiej grupy, pracującej w ramach sekcji I, przewodniczył prof. dr hab. Zdzisław Aleksander ze Szkoły Wyższej „Ateneum” w Gdańsku. Wystąpienia prelegentów obejmowały głównie problematykę dotyczącą kształcenia i doksztalcania nauczycieli w okresie Polski Ludowej.

Dr Danuta Apanel z Akademii Pomorskiej w Słupsku omówiła zagadnienie dotyczące zakładów kształcenia nauczycieli funkcjonujących na terenie Pomorza Środkowego w latach 1945 – 1975. Dr Agnieszka Szarkowska z Uniwersytetu w Białymstoku dokonała analizy działalności Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w dobie PRL-u, która stała się fundamentem dzisiejszego Uniwersytetu funkcjonującego w Białymstoku. Kształcenie nauczycieli szkół zawodowych w latach 1949–1956, czyli w okresie podległości tych szkół Centralnemu Urzędowi Szkolenia Zawodowego zaprezentowała dr Anita Suchowiecka z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Działalność instytucji doskonalenia zawodowego w Olsztyńskim w latach 1945–1950 omówiła dr Urszula Pulińska, również z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Formy doskonalenia nauczycieli w okresie umacniania „jednolitego frontu wychowania” przedstawiła dr Edyta Kahl z Uniwersytetu Zielonogórskiego. Ostatni z prelegentów, dr Tomasz Maliszewski, zaprezentował postać mazurskiego nauczyciela edukacji dorosłych – Karola Małka.

Obrady trzeciej grupy wchodzącej w skład sekcji I prowadziła prof. zw. dr hab. Ewa Szatan z Uniwersytetu Gdańskiego. Tematyka, którą prezentowali prelegenci dotyczyła głównie szkolnictwa artystycznego-muzycznego, szkolnictwa wojskowego w Polsce Ludowej oraz problemów nauczycieli ukraińskich w ZSRR po 1944 roku.

Prof. zw. dr hab. Ewa Szatan zaprezentowała postawy nauczycieli wobec dzieci zdolnych muzycznie w okresie Polski Ludowej. Tematykę wychowania przez muzykę w Zbiorczej Szkole Gminnej w kontekście szkoły środowiskowej przedstawiła prof. dr hab. Jadwiga Uchyla-Zroski z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Zagadnienie kadry naukowej i artystycznej wyższych szkół muzycznych w Polsce w latach 1945–1962 podjął w swym wystąpieniu prof. dr hab. Andrzej Michalski reprezentujący Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Prof. dr hab. Roman Tomaszewski z Akademii Pomorskiej w Słupsku dokonał analizy problemów nauczycieli szkół wojskowych w dobie PRL-u. Zagadnienie omawiające szeroko pojęte problemy nauczycieli ukraińskich w ZSRR po 1944 r. omówiła dr Kateryna Shestakova z Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Obrady w sekcji II również odbyły się w trzech grupach.

W grupie pierwszej obradom przewodniczył prof. dr hab. Wiesław Jamrożek. Prelegenci zaprezentowali tematykę związaną z sytuacją społeczno-zawodową nauczycieli w okresie Polski Ludowej, ich zaangażowanie lub brak w proces upolityczniania szkoły, i wynikające z tego konsekwencje, a także opozycyjną wobec „systemu” działalność prowadzoną przez tę grupę zawodową.

Obrady otworzył referat dr. Andrzeja Jarosława Pulińskiego z NWSP w Białymstoku. Przedstawiając represyjną działalność wobec nauczycieli i pracowników oświaty na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956, przybliżył on konkretne przypadki oskarżonych oświatowców, zwykle przedwojennych nauczycieli, których po wojnie aresztowano i przetrzymywano bez wyroku. Prelegent ukazał prowadzone przez ówczesną władzę procedury totalnego łamania prawa. Dr Joanna Król z Uniwersytetu Szczecińskiego zaprezentowała założony i rzeczywisty wizerunek nauczyciela w ideologii Związku Młodzieży Polskiej. Dr Justyna Wojniak z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie ukazała rolę nauczyciela w świetle założeń polityki oświatowej PRL lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Opozycyjna działalność nauczycieli w latach osiemdziesiątych była

przedmiotem rozważań prof. dra hab. Wiesława Jamrożka oraz dr Justyny Gulczyńskiej z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Dr Józef Żerko z Uniwersytetu Gdańskiego dokonał osobistej refleksji nad profesją nauczycielską przez pryzmat Studium Nauczycielskiego, które sam ukończył.

Obradom w grupie drugiej wchodzącej w skład sekcji II przewodniczył prof. dr hab. Romuald Grzybowski. Przedmiotem rozważań było tutaj ukazanie wysiłków władz PRL-u względem ukształtowania światopoglądu nauczycieli zgodnego z oczekiwaniami władz państwowych, a także „umiejętności poruszania się” nauczycieli w tej skomplikowanej sytuacji.

Obrady otworzył referat dr Teresy Wójcik z Villanova University (Stan Pensylwania) w USA. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów, ukazała ona oficjalne i prywatne stanowisko nauczycieli względem istniejącej w Polsce Ludowej sytuacji politycznej. Dr Elżbieta Gorloff z Uniwersytetu Gdańskiego dokonała analizy wpływu PPR, a następnie PZPR na obszar oświatowy w Gdańsku. Dr Małgorzata Czekał (Uniwersytet Gdański) przedstawiła skomplikowane relacje na linii państwo – Kościół w okresie PRL. Ciekawe zagadnienie dotyczące udziału nauczycieli wiejskich województwa gdańskiego w procesie kolektywizacji wsi ukazała mgr Anna Paszkowska z Uniwersytetu Gdańskiego. Mgr Lucyna Roll (Uniwersytet Gdański) zaprezentowała model nauczyciela, jaki powstał na terenie byłych Niemiec Wschodnich w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Obrady w sekcji zakończyło wystąpienie prof. dra hab. Romualda Grzybowskiego, który w referacie swym ukazał wysiłki, jakie podejmowały władze komunistyczne względem ukształtowania zgodnego z ich oczekiwaniami modelu nauczyciela.

Podczas obrad w grupie trzeciej pracującej w ramach sekcji II przedstawiono 6 referatów. Większość z nich bazowała na niezwykle interesującym materiale źródłowym – pamiętnikach i wspomnieniach. Opierając się na tych kategoriach źródeł dr Maria Radzińska (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) przedstawiła życie prywatne nauczycieli w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej, natomiast mgr Dorothea Grabowska (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) ukazała ogólny obraz nauczyciela lat PRL-u utrwalony w literaturze pamiętnikarskiej. Do wspomnień i dokumentów szkolnych nawiązywali także dr Urszula Wróblewska (Uniwersytet w Białymstoku) oraz mgr Paweł Śpica (Uniwersytet Gdański). Dr U. Wróblewska prezentowała wyniki badań etnograficznych nad „codziennością” i „odsświętnością” pedagogów, którzy w okresie powojennym odbudowywali struktury szkolne na Żuławach. Natomiast mgr P. Śpica odtworzył biografię związanego z Chojnicami historyka i opozycjonisty Jerzego Suczyńskiego. Z kolei dr Danuta Grzybowska (Uniwersytet Gdański), odwołując się do pojęcia pamięci autobiograficznej, przedstawiła własne wspomnienia ze szkoły podstawowej, rekonstruując w ten sposób obraz swojej nauczycielki z tamtych lat. Obrady zakończyło wystąpienie mgr Bogdana Mierzejewskiego (Chorągiew Gdańska ZHP), który ukazał nauczycieli wstępujących w pierwszych latach powojennych w szeregi harcerstwa.

Obradom w sekcji towarzyszyły dyskusje dotyczące możliwości badań biograficznych nad nauczycielami okresu PRL-u zwłaszcza związanych z tymi zagadnieniami, które pracownicy oświaty pomijali w spisywanych pamiętnikach, a które dziś w nowych realiach społecznych i politycznych mogliby ujawnić.

W drugiej części plenarnej pierwsza wystąpiła prof. zw. dr hab. Władysława Szulakiewicz z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dokonując charakterystyki wybranych osobowości świata nauki, ukazała światopoglądy pedeutologiczne nauczycieli akademickich PRL-u w kontekście ich osobistych doświadczeń edukacyjnych. Prof. dr hab. Mieczysław Gulda (WSTiH Gdańsk) ukazał nauczyciela niepokornego w PRL-owskiej szkole. Prof. dr hab. Witold Chmielewski z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach przedstawił proces kształcenia kadr oświatowych na uchodźstwie w latach 1941–1948.

W drugim dniu obrad w sesji plenarnej zaprezentowane zostały trzy wystąpienia. Profesor Katarzyna Dormus (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) przedstawiła referat pt. „Kształtowanie wizerunku nauczyciela w latach 40-tych i 50-tych na łamach ‘Ruchu Pedagogicznego’ i ‘Nowej Szkoły’”. Analiza artykułów zamieszczanych w tych periodykach w latach 1945–1956 pozwoliła na wyodrębnienie kilku ukształtowanych wówczas wzorcowych modeli nauczyciela – od nauczyciela demokracji przez innowatora do nauczyciela działacza i ostateczne dostrzeżenie negatywnych konsekwencji tego modelu.

Profesor Zdzisław Aleksander (Ateneum Szkoła Wyższa w Gdańsku) zaprezentował uczestnikom konferencji referat pt. „O przygotowaniu do zawodu i pełnienia roli nauczyciela w świetle własnej biografii”. Bazując na własnych doświadczeniach edukacyjnych, porównał kilka z funkcjonujących w owym okresie form kształcenia nauczycieli: licea pedagogiczne, studia nauczycielskie oraz edukację na szczeblu uniwersyteckim.

Profesor Krzysztof Jakubiak (Uniwersytet Gdański) przybliżył problem „Tradycji i kierunków badań pedeutologicznych II Rzeczypospolitej i PRL-u”. Zaprezentował zarówno początki europejskich i polskich badań naukowych dotyczących nauczycieli, jak i dorobek przedwojennej i powojennej pedeutologii. W okresie międzywojennym skupiano się głównie na takich zagadnieniach, jak rola nauczyciela w organizacji procesów nauczania i jego wpływ na ich efektywność oraz osobowość pedagoga i możliwości jej wychowawczego oddziaływania na uczniów. Natomiast pedeutologia powojenna w większym zakresie opierała się na metodach badań indukcyjnych ukazujących nauczyciela przy warsztacie jego pracy.

Podsumowania obrad dokonał profesor Romuald Grzybowski. Podkreślił, że oceny nauczycieli okresu PRL-u można dokonywać z różnych perspektyw, a założeniem organizatorów konferencji było połączenie dwóch wizji badawczych: analizy funkcji założonych oraz rekonstrukcji rzeczywistej funkcji nauczycieli tamtego okresu. Zaznaczył, że uczestnicy obrad wskazywali na konieczność częstszego wykorzystywania metod badań biograficznych w tego typu badaniach. Wskazując na trudności, na jakie napotykać mogą badacze próbujący odtworzyć sytuację nauczycieli PRL-u, podkreślił przede wszystkim zjawisko idealizowania tego okresu zarówno przez nauczycieli, jak i ich uczniów, którzy postrzegali go przez pryzmat własnej młodości. Jednocześnie wskazał na niejednoznaczność określeń dobrego i złego nauczyciela w systemie totalitarnym – czy można bowiem nadać miano dobrego pedagoga osobie, która realizowała wytyczne systemu?

Oceniając dalsze perspektywy badawcze, profesor R. Grzybowski wskazał na konieczność konstruowania obrazu wszystkich szkół PRL-u, nie tylko tych o profilu ogólnym

nokształcącym, które dotychczas najczęściej interesowały historyków edukacji. Za interesujący problem uznał poszukiwanie odpowiedzi na pytania o stopień realizacji celów oświatowych władz państwowych oraz określenie, ile w nas samych pozostało wspomnień i nawyków ukształtowanych w okresie PRL-u. Wskazując kierunki dalszych badań zaznaczył, że skoro poznano już nauczycieli z tamtych lat, należy teraz podjąć nowy temat i spróbować odpowiedzieć na kolejne pytanie: jak to było „być uczniem w PRL-u”?

*Danuta Apanel
Agnieszka Wałęga
Justyna Gulczyńska*

II Ogólnopolska Konferencja Naukowa – Grupy etniczne wczoraj i dziś. Dyskurs nauki ze świadomą turystyką

W dniu 30 maja 2012 r. na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza odbyła się druga z kolei ogólnopolska studencko-doktorancka konferencja naukowa „Grupy etniczne wczoraj i dziś. Dyskurs nauki ze świadomą turystyką”. Zorganizowana została przez studenckie Koło Naukowe Historii Kultury i Edukacji, a prowadzona była przez dr. Ratajczaka, Hannę Grzesiak i Mikołaja Fryzę. Konferencja odbyła się dzięki uprzejmości dziekana Wydziału Studiów Edukacyjnych prof. zw. dr hab. Zbyszka Melosika, prodziekana prof. zw. dr hab. Ewy Solarczyk-Ambosik oraz prof. UAM dr hab. Agnieszki Cybal-Michalskiej. Uczestnicy konferencji zostali uroczystie powitani przez dr. Krzysztofa Ratajczaka, który w wypowiedzi rozpoczynającej spotkanie nawiązał do etnogenezy, średniowiecznych pielgrzymek, które były okazją do poszukiwania i poznawania odrębnych kultur. Poruszony został również temat konieczności podejmowania badań interdyscyplinarnych, które najlepiej przeprowadzać zespołowo, „oczami” różnych fachowców. Referaty wygłoszone podczas konferencji dotyczyły zróżnicowanej tematyki, która spotkała się z aprobatą przedstawicieli czołowych uczelni, m.in. Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Państwowej Szkoły Wyższej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Wygłoszono piętnaście referatów, których autorami byli socjologowie, pedagodzy, historycy, etnologowie, dziennikarze. Niewątpliwie wielkim atutem przeprowadzonej konferencji były dyskusje przeprowadzane po każdym z wygłoszonych referatów.

Pierwszy referat wygłosił Bartosz Prabucki z Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu pt. „Sport jako aktywna odpowiedź grup etnicznych na skutki procesu globalizacji”. Autor zapoznał uczestników konferencji m.in. z popularyzacją piłki nożnej w Ameryce Południowej. Jako przykład dostosowania elementów globalnych do lokalnych światów podał kraj Basków, którego społeczeństwo początkowo było